

Шанаев Русланбек Улугбековичтің

«6D011800 – Орыс тілі және әдебиеті» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындалған

«Н. Веревокин прозасының поэтикасы мен оны мектептегі және ЖОО-дағы әдебиет сабақтарында интерпретациялау»

атты диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Николай Николаевич Веревокин – заманауи қазақстандық жазушы, суретші, ақын-бард, драматург. Әдебиет сыншылары мен зерттеушілерінің оны постмодерниттер қатарына қосқанына қарамастан, Н. Веревокиннің шығармашылық қызметі орыс классиктерінің дәстүрлі аясында дамып келеді. Жазушының журналистикаға деген құштарлығына қарамастан, ол өте кеш, қырық жасында, тоқсаныншы жылдардың ортасында, прозалық жанрларға бет бұра бастады. Оның себептерінің бірі – қоғамда рухани құндылықтарды іздеу үрдісі пайда болған кезде барлық жаңа көркемдік жүйелерден алыстап, ұлттық бастауларға, яғни шындық пен ондағы адамның шынайы бейнесін суреттеу. Ұлты бойынша орыс, қазақстандық және осыған орай интернационалист Николай Веревокин – Қазақстанның ғана емес, сонымен бірге Ресейдің қазіргі әдеби үдерісіндегі маңызды тұлғалардың бірі, ол сөздер мен түстердің көмегімен кеңес дәуірінің өмірі мен рухани атмосферасын, кейінгі қайта құру уақыты мен соңғы жылдардағы Қазақстандағы жаңа өмірді егжей-тегжейлі көрсетеді.

Николай Веревокиннің барлық шығармашылық қызметі, алғашқы әңгімелерден бастап, стилі мен мазмұны бойынша ерекше әңгімелер мен мифологиялық романдардан бастап, оның суреттері мен карикатураларын қоса, тауға жорықтары кезінде жазылған бард әндері, әр түрлі объективті және субъективті себептерге байланысты әлі де зерттеуді, әсіресе қазіргі заман контекстінде қайта қарауды қажет етеді.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі қазақстандық проза контекстіндегі Николай Веревокиннің поэтикасы туралы зерттеу әдебиеттерін талдау қазақстандық және ресейлік зерттеушілердің зерттеу объектісі жазушының кейбір шығармалары, негізінен оның «Мамонт тісі» романы екенін айқындайды. «Өлген қаланың шежіресі», «Аты жоқ адам», «Қалалық орман перісі, немесе қулықсыз Ероха» повестері. Романдарының кеңістігі мен уақыты тұрғысынан Н. Веревокин прозасына әлі көп деңгейлі талдау жасалмаған, жетекші мотивтер анықталмаған, жазушы прозасының идеялық және құрылымдық ерекшелігін анықтау үшін оның поэтика элементтерінің эволюциясы мәселелері зерттелмеген, балалар тақырыбына арналған «кіші прозаның» жанрлық поэтикасына арналған жұмыстар жоқ. Балалар туралы балаларға арналған Николай Веревокиннің «кіші прозасы» қазақстандық мектептердегі әдебиет сабақтарында оқуға арналған әдебиет бойынша

жаңартылған бағдарламаға енгізілгеніне қарамастан, бұл шығармаларды қараудың әдістемелік жүйесі мен инновациялық технологиялары бойынша зерттеулер жоқ. Сондықтан Николай Веревочкиннің прозалық жанрларының поэтикасын зерттеу өрісін кеңейту, суретшінің шығармашылық даралығын және оның қазіргі әдеби процестегі орнын анықтау қажеттілігі айқын, бұл диссертацияның өзектілігін анықтайды.

Біздің ойымызша, жазушының прозасын оның поэтикасы тұрғысынан зерттеу перспективалы болып табылады, өйткені ол Қазақстанның көптілді әдебиетіндегі еуразияшылдықтың жарқын өкілдерінің бірі болып табылатын орыс жазушысы шығармашылығының жалпы тұжырымдамасын анықтауға мүмкіндік береді. Николай Веревочкин мен оның прозасы жаңартылған мектеп бағдарламасында да, жоғары оқу орындарындағы «Орыс филологиясы», «Орыс тілі мен әдебиеті» мамандықтарының білім беру бағдарламаларында да тиісті орынға ие болды, бірақ, өкінішке орай, оқушылар мен студенттердің Қазақстанның қазіргі әдебиетін оқу және зерттеу қызметін жандандыруға ықпал ететін жазушы поэтикасын зерттеудің теориялық және әдістемелік жүйесі әлі де жеткіліксіз әзірленді.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы:

- бұл Қазақстанның орыс жазушысы Николай Николаевич Веревочкиннің проза поэтикасын қазақстандық және ресейлік әдебиеттанудың заманауи жетістіктері тұрғысынан жүйелі зерттеудің алғашқы тәжірибесін білдіреді;

- жазушының балалар туралы «кіші прозасына» құрылымдық-семантикалық талдау жасалды; Николай Веревочкиннің прозалық шығармаларының жанрлық синкретизмі бір жағынан классикалық реалистік әдебиеттің, екінші жағынан постмодерндік прозаның дәстүрлері тұрғысынан зерттелді; әңгімелеу әдістерінің ерекшеліктері қарастырылды;

- жазушының жанрлық эксперименттерінің мотивтік құрылымы зерттелді; Веревочкиннің өзгерістер дәуіріндегі жаңа кейіпкерінің мінезі мен іс-әрекеттерін түсіндіру мәселесіне назар аударылды; мифологиялық романдардағы қала имиджі құрылымының мазмұнына талдау жасалды.

-әдебиет сабақтарында геймификация әдістерін қолданудың тиімділігі мен перспективалылығын дәлелдеу мақсатында Wordwall, Umaigra, Factile, Kahoot платформаларында интерактивті квест ойындары құрылды;

- оқушылардың жазушының әңгімелері мен повестерін интерпретациялау кезінде мәтіндердің «жаңа түрі» ретінде комикстер дайындау технологиясы жасалды;

- студенттердің көркем мәтін поэтикасын зерттеу семинарларында семинарларында Н. Веревочкиннің прозасын талдауы мен интерпретациясы үшін әдістемелік ұсыныстар жасалды.

Зерттеу нысаны – Николай Веревочкиннің «Құс», «Жасыл әтеш», «Древоград», «Маған алтын жүректі сал (ертегі)» әңгімелері; «Бір кездері әдемі аң өмір сүріпті немесе мамонттардың Отаны», «Құйрығын бұлғамаған Лешка», «Ввелосипедке ақша»; «Құрбандық есегі», «Көк көзділерге Ностальгин» повестері; «Ақ тесік» және «Мамонт тісі», «Өлген қаланың шежіресі» романдары.

Зерттеу пәні – Қазіргі әдебиеттануда аз зерттелген Николай Веревочкиннің прозалық шығармаларының поэтикасының семантикасы мен құрылымы және оларды мектеп пен университетте оқу мүмкіндігі.

Зерттеу гипотезасы: Николай Веревочкиннің көркем прозасы – бұл реализм мен постмодернизмнің синтезі, әңгімелерде, повестерде және романдарда анық көрінетін оның жанрлық синкретизмі туралы айтуға мүмкіндік береді. Осы диссертациялық зерттеуде қарастырылған оның шығармаларының поэтикасында сюжет жетекші рөл атқарады. Мектеп пен университетте Николай Веревочкиннің прозалық сюжетін зерттеуде қолданылатын дәстүрлі және инновациялық әдістер мен технологиялардың функцияларын анықтау қазіргі қазақстандық транспозитивті жазушының көркемдік әлемінің ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты-суретшінің шығармашылық даралығын анықтайтын Николай Веревочкин прозасының поэтикасының элементтерін талдау және түсіндіру әдістері мен тәсілдері.

Зерттеу мақсатына жету үшін диссертацияда келесі **міндеттер** шешіледі:

- Николай Веревочкиннің «кіші проза» жанрлық поэтикасының ерекшеліктерін дәстүр мен жаңашылдық тұрғысынан анықтау;

- Н. Веревочкин романдарының поэтикасын қазіргі неомифологиялық роман контекстіндегі сюжеттік құрылымның өзіндік ерекшелігі тұрғысынан зерттеу;

- оқушылардың интерпретациялық және зерттеу дағдылары мен қабілеттерін дамыту үшін жазушының әңгімелері мен повестерін мектепте әдебиет сабақтарында оқытудың әдістемелік жүйесін әзірлеу;

- студенттердің Николай Веревочкин прозасын зерттеу кезінде заманауи кейс-технологиялардың болашағын негіздеу;

- филология студенттерінің жазушы шығармашылығы бойынша оқу жобаларын орындаудағы зерттеу әдістерінің мүмкіндіктерін қарастыру.

Қойылған міндеттерді іске асыру үшін келесі **зерттеу әдістерінің** элементтері пайдаланылды: Николай Веревочкиннің прозалық поэтикасын зерттеу кезінде – герменевтикалық, контекстік, құрылымдық-семантикалық, мотивтік және имманентті талдау әдістері; осы диссертация шеңберінде белгілі бір мәселені зерттеушілердің ғылыми тұжырымдамалары мен көзқарастарын зерттеуде-әдебиеттанушылар мен әдіскерлердің еңбектерін талдау; мағынаны түсіну дәрежесін зерттеуде оқушылар мен студенттерге ұсынылған жазушының шығармаларын түсіндіру – эксперименттік және статистикалық әдістер.

Диссертациялық зерттеудің **теориялық маңыздылығы** жанр мен сюжет тұрғысынан қызығушылық тудыратын Николай Веревочкиннің бұрын зерттелмеген прозасын зерттеу перспективаларын кеңейту мен тереңдетудің жаңа мүмкіндіктерімен анықталады. Ғылыми нәтижелер оқушылар мен студенттердің бір жағынан классикалық реалистік дәстүрлерді жалғастыратын, екінші жағынан постмодерндік поэтика элементтерін сәтті қолданатын қазақстандық жазушының көркем әлемі туралы білімдерін кеңейтеді.

Диссертацияның **практикалық маңыздылығы** оның нәтижелерін Қазақстанның қазіргі орыс жазушыларының шығармашылығына, атап айтқанда Николай Веревочкиннің проза поэтикасына арналған дәрістер дайындауда қолдануға болатындығында.

Диссертациялық зерттеудің **теориялық және әдіснамалық негізі** М. М. Бахтин, Ю. М. Лотман, В. Б. Шкловский, м. Н. Липовецкий, Ю. Н. Тынянов, В. В. ғылыми еңбектері болды. Кожина, Е.С. Добина, Г.Д. Гачева. Біз Л.М. Цилевич тұжырымдамаларының жеке ережелерін (шығарманың сюжеттік құрылымын зерттеу кезінде), Н. Д. Тамарченко (мотивтерді, хронотопты және кеңістікті зерттеу кезінде), А. Г. Коваленко, У.М. Батикерееваның және О.А. Валикованың (қазіргі әдеби процестегі транспозитивті, транслингвальды құбылыстардың мәселелерін қарастырғанда) қолдандық. Сондай-ақ, Н. Веревочкиннің прозасын постмодерндік проза контекстінде талдау мен түсіндіруде қазақстандық ғалымдар – Л. В. Сафронованың, А.Ж. Жақсылықовтың, Б.Ө. Жолдасбекованың, Б.К. Майтанованың, А.Б. Темірболаттың, С.В. Ананьеваның, Э.Т. Какильбаеваның, Қ.С. Бузаубагаровнаның, О.К. Абишеваның және т.б. еңбектері әдіснамалық тірек болды.

Зерттеу жұмысы бойынша қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

1 Николай Веревочкиннің әңгімелерінің жанрлық синкретизмі автордың белгілі бір жанрлық модельмен тәжірибе жасауға, оны постмодерндік поэтикада рұқсат етілген түрлендіруге деген ұмтылысынан туындайды. Жазушының жанрлық эксперименттерінің объектісі оның қиял, ертегі, детектив элементтерін біріктіретін балаларға арналған прозасы болып табылады, онда сюжеттік композицияның жаңа формаларын, осы күрделі әлемде өз жолын табуға тырысатын жаңа кейіпкерді, баяндаудың нақты тәсілдерінен бас тартуды, сюжеттің сызықтық емес және дискретті болуын табуға болады, бұл жазушының жанрлық белгілердің араластырып қолдануын айқындайды.

2 Николай Веревочкиннің біз зерттеген прозасының негізінде тек рационалды түсіндіруге ғана емес, сонымен бірге көбінесе иррационалдыдан асып түсетін фантастикалық, мистикалық, ирреальды элементтермен үйлесетін ауызша баяндауға ұмтылатын реалистік экспозиция жатыр.

3 Николай Веревочкин прозасының кейіпкері танымал материалистік әлемнің (Степноморск, Марьевка, Тещинск, Ильинка – жергілікті Солтүстік Қазақстан мәтінінің атрибуттары) ерекшеліктерімен берілген қарапайым шындықта көрініс табады. Нақты уақыттағы бұл кеңістікке үнемі мистика, сиқыр, түсініксіз күштер енеді. Басқа шындық өлі қаладағы батырлардың армандарында пайда болады. Сиқырлы шындық бәріне бірдей қол жетімді емес және шекаралық жағдайдан шығудың жолын іздеумен айналысатын кейіпкердің азапты күйінің белгілі бір сәттерінде ғана пайда болады.

4 Оқушыларға Веревочкин прозасының поэтикасын талдау әдістері мен тәсілдерін үйрету кезінде интерактивті әдістер, атап айтқанда оқушылардың

оқу сауаттылығын арттырудың тиімді технологиялары болып табылатын геймификация және комикстер.

5 Студенттердің Николай Веревокиннің прозасын талдау және түсіндіру әдістемесі зерттелген шығармалар поэтикасының ерекшеліктерін деңгейлік ашуға негізделген. Студенттік аудиториядағы оқытушы жұмысының негізгі мақсаты-бейнелі мағыналарды түсінуге үйрету, көркем шығарманың жасырын мағыналарын түсіну дағдыларын дамыту.

6 Н. Веревокиннің әңгімелері мен романдарын талдау және түсіндіру процесін аяқтаудың соңғы кезеңі әр студенттің жобалық қызметі болып табылады, нәтижесінде олар көркем мәтінді зерттеудің жаңа ғылыми әдістерін игереді.

Диссертацияны апробациялау: зерттеудің негізгі мазмұны мен нәтижелері 13 басылымда, оның ішінде Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесі ұсынған және Scopus базасына кіретін халықаралық ғылыми-практикалық конференциялардағы баяндамалар мен хабарламаларда көрініс тапты.

Зерттеу барысы мен зерттеу нәтижелері талқыланды:

- PhD докторанттардың ғылыми-әдістемелік семинарларында, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Орыс филологиясы және әлем әдебиеті кафедрасының отырыстарында (09.2017-03.2023);

- зерттеу практикасы барысында профессор А. Г. Коваленконың жетекшілігімен Ресей Халықтар Достығы университетінің филология факультетінің орыс және шетел әдебиеті кафедрасында (Мәскеу, Ресей);

-Ресей Халықтар достығы университетінде (Мәскеу, Ресей) ғылыми - әдістемелік семинарларда – 2018-2020 жж.;

- Алматы қаласының жалпы білім беретін мектептерінде педагогикалық эксперименттер жүргізу барысында – 2020-2023 оқу жылы.

Зерттеу перспективалары. Диссертация ҚР БҒМ «Тәуелсіздік кезеңіндегі Қазақстан әдебиетіндегі тұлғаның зияткерлік-инновациялық әлеуетінің парадигмасы» және «Қазақстанның қазіргі замандағы орыс прозасы: жетекші трендтер, жанрология, сюжетика, кейіпкер» жобалары шеңберінде орындалды. Николай Веревокиннің прозалық поэтикасын Қазақстанның қазіргі әдеби процесінің контекстінде талдау және түсіндіру зерттелетін кезеңдегі Қазақстанның орыс және орыс тілді жазушыларына арналған библиографиялық анықтамалыққа жазушының жеке басы мен шығармашылығы туралы жаңа мәліметтерді енгізу мақсатында жалғастырылатын болады.

Жұмыс құрылымы мен көлемі. Диссертацияның құрылымы зерттеудің мақсаттары мен міндеттері, оларды шешудің логикасын айқындайтын кіріспеден, төрт тараудан, қорытындыдан, 164 атаудан құралған библиографиялық дереккөздер тізімінен және қосымшалардан тұрады. Диссертация 5 кестемен, 13 суретпен және 5 диаграммамен суреттелген.